

ПЧ8

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ПОКАСЬ ЛІЛІА АНТОНІВНА

УДК [373.511.4 : 911.2] (043)

**МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ
УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ**

13.00.02 – теорія та методика навчання географії

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

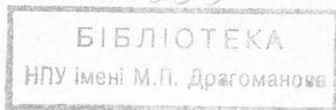
Київ – 2006

НБ НПУ

100207939

2550

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Кобернік Сергій Георгійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, доцент кафедри
теорії та методики навчання природничо-
географічних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сиротенко Анатолій Йосипович,
Інститут проблем виховання АПН України,
головний науковий співробітник
лабораторії позашкільних закладів освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Паламарчук Лариса Борисівна,
Київський міський педагогічний
університет імені Б.Д. Грінченка, доцент
кафедри педагогіки.

Провідна установа: Інститут педагогіки АПН України, лабораторія
географічної освіти, м. Київ.

Захист відбудеться « 13 » жовтня 2006 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.11 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий « ____ » вересня 2006 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.А. Цуруль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Перехід до ринкової економіки, поява нових видів трудової діяльності, підвищення питомої ваги інтелектуальної праці диктують школі нові вимоги до розвитку особистості учня. У Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи зазначається, що XXI століття – це час високотехнічного інформаційного суспільства, тому якість людського потенціалу, рівень освіченості та культури населення набувають вирішального значення для економічного і соціального поступу країни. Сьогодні, як зазначається у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, виникла потреба в підготовці освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці. У зв'язку з цим система шкільної географічної освіти потребує докорінних змін, що мають відповідати сучасним запитам особистості, суспільства, рівневі фахової підготовки вчителів, враховувати інноваційні педагогічні технології. Навчання має давати не лише інформацію, забезпечувати людину знаннями, але й формувати її світогляд, творчо розвивати, вдосконалювати. Процес реформування сучасної географічної освіти полягає у впровадженні до шкільної практики нових навчальних програм для загальноосвітніх шкіл, розрахованих на 12-річний термін навчання, комп'ютеризації навчально-виховного процесу, модернізації змісту предмета, написанні підручників нового покоління.

Перед освітянами постала необхідність створення такої моделі навчання, яка б враховувала зміни стереотипів педагогічного мислення, утвердження загальнолюдських цінностей та подолання консерватизму в навчанні учнів.

Навчально-виховний процес з географії потребує розробки змістового та процесуального забезпечення ефективних умов співпраці учнів. З огляду на сказане перспективною є групова форма діяльності школярів, яка забезпечить удосконалення традиційної методики навчання географії, розширить її зміст, створить умови для взаємодії та розвитку творчого потенціалу особистості. Для педагогічної науки групова форма роботи не є новою. Вченими розроблено загальнодидактичні принципи організації групового навчання (М.Д. Виноградова, В.К. Дяченко, Х.Й. Лійметс, І.Б. Первін, М.М. Скаткін, О.Г. Ярошенко), психологічні критерії створення груп та сумісності членів групи (О.І. Головаха, Є.Д. Маргуліс, О.В.Петровський, М.О.Туревський), питання організації колективної діяльності школярів (З.І. Васильєва, Т.Є. Коннікова, В.В. Котов, І.Е. Унт, С.Г. Якобсон), доведено ефективність методики групового навчання у початковій школі (Є.С. Задоя, О.В. Кузьміна, К.Ф. Нор, Г.О. Цукерман) та з окремих предметів: хімії (С.А. Кушнірук, О.Г. Ярошенко), біології (В.І. Шулдик, С.Е. Трубачова), геометрії (І.Я. Василенко), інформатики

(Н.В. Пожар). У розв'язання проблеми організації групової форми навчання, доведення її практичної цінності та ефективності, визначення кількісного складу групи, підбору завдань зробили свій внесок зарубіжні вчені: Л. Бартецький, Ч. Купісевич, В. Оконь, С. Палка, І. Сокульська (Польща); М. Ціпро, Е. Страчар (Чехія); Л. Десев (Болгарія); Р. Кузіне, С. Френе (Франція); Е. Рауш (Німеччина); Д. Брунер, Р. Славін (США).

У дослідженні проблеми групової форми діяльності, зокрема питання про спрямування організації навчання на активізацію пізнавальної діяльності школярів, належне місце посідають праці науковців: М.А. Данилова, В.П. Корнєєва, М.М. Скаткіна, А.І. Сологуба, Н.І. Стяглик, І.П. Підласого, О.І. Пометун, Т.І. Шамової, Г.І. Шукіної та інших. За останні десять років значний внесок у розробку досліджуваної нами проблеми зробили: К.О. Баханов, Н.О. Мірошниченко, І.О. Пальшкова, О.І. Пометун, Н.М. Савельєва, О.Г. Ярошенко. Але й досі відсутні відповідні розробки з методики навчання шкільних курсів географії. Групова діяльність є активною формою навчання і викликає інтерес учителів з огляду на те, що спроможна створити оптимальні умови для навчальної діяльності учнів, розвитку інтелектуальних, творчих здібностей особистості і тим самим підвищити рівень навчальних досягнень з географії учнів основної школи. Поряд з цим, через брак новітніх наукових методик, зокрема з географії, низький рівень формування потреб та бажань учнів 6-8 класів до самоосвіти, невідповідність вітчизняної освітньої практики сучасним світовим тенденціям виникає суперечність між сучасним станом шкільної географічної освіти та вимогою докорінного її реформування з позиції підготовки функціональної, інтелектуальної особистості, здатної адаптуватися до умов соціуму. Все це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження *“Методика організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики навчання природничо-географічних дисциплін Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова з теми “Удосконалення змісту, прийомів і методів природничо-географічної освіти у вищій педагогічній і середній школі”. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 29.01.2004 р.) та узгоджено рішенням бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 9 від 23.11.2004 р.).

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес з географії в основній школі.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні та методичні аспекти організації групової діяльності школярів у курсах фізичної географії.

Мета дослідження полягає у розробці моделі методики організації групової форми діяльності учнів основної школи та виявленні її впливу на рівень навчальних досягнень з географії.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що впровадження у навчально-виховний процес з фізичної географії методичної моделі організації групової форми діяльності школярів як підсистеми цілісної навчальної діяльності, розробленої з урахуванням систематичного застосування її на різних структурних етапах навчання і на різноманітних за типами уроках, зможе забезпечити підвищення рівня навчальних досягнень учнів.

Об'єкт, предмет, мета і гіпотеза дослідження зумовили необхідність поставити та розв'язати такі основні **завдання**:

- ◆ здійснити комплексний аналіз досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та шкільній практиці;

- ◆ визначити та обґрунтувати чинники організації групової форми діяльності, сприятливі для підвищення рівня навчальних досягнень з географії учнів основної школи;

- ◆ створити модель методики організації групової форми діяльності учнів на уроках з фізичної географії в основній школі та експериментально перевірити її педагогічну ефективність на практиці;

- ◆ розробити методичні рекомендації для вчителів географії щодо організації та застосування групової форми навчальної діяльності на різних структурних етапах навчального пізнання.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є: теорія наукового пізнання; діяльнісний підхід до навчання у групах та оцінка його результатів; положення про роль суб'єкта у навчально-виховному процесі; активна перетворювальна і відображувальна категорія діяльності; дидактична концепція групової діяльності школярів. Дослідження ґрунтувалося на державних нормативно-правових та міжнародних документах про освіту, серед яких: закони України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”; Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти; Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”); Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті; Міжнародна хартія географічної освіти; рішення міжнародних і вітчизняних географічних з'їздів, конференцій; концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи.

Теоретичну основу дослідження становлять провідні ідеї розбудови української освітньої системи (І.І. Бичкової, Н.М. Буринської, С.У. Гончаренка, М.П. Гузика, І.А. Зязюна, О.В. Киричука,

Ю.І. Мальваного, О.В. Сухомлинської); положення про дидактичні, психолого-педагогічні, методичні проблеми організації групової навчальної діяльності школярів (К.О. Баханова, І.Я. Василенка, М.Д. Виноградова, Є.С. Задой, О.В. Кузьміної, С.А. Кушнірук, Н.О. Мірошніченко, К.Ф. Нор, І.О. Пальшкової, І.Б. Первіна, Н.В. Пожар, О.І. Пометун, С.Е. Трубачової, В.І. Шульдика, О.Г. Ярошенко); сучасні підходи до гуманізації та гуманітаризації географічної освіти (Й.Р. Гілецького, С.У. Гончаренка, Ф.Д. Заставного, С.Г. Коберніка, В.П. Корнєєва, П.О. Масляка, Н.В. Муніч, Л.Б. Паламарчук, С.С. Пальчевського, В.Ю. Пестушка, А.Й. Сиротенка, О.І. Шаблія, П.Г. Шищенко); психолого-педагогічні теорії розвитку особистості, діяльності і спілкування (Є.Д. Божовича, Л.С. Виготського, Г.С. Костюка, В. Оконя, С.М. Панченко, С.Л. Рубінштейна, Х. Хекхаузена, Г.І. Щукіної); концепції активізації методів навчання і самостійної роботи (Д.Б. Богоявленського, В.П. Корнєєва, В.Ф. Паламарчук, І.П. Підласого, А.І. Сологуб, М.Е. Унт, І.Ф. Харламова, Т.І. Шамової, В.І. Шульдика, Г.І. Щукіної).

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези були використані теоретичні та емпіричні методи дослідження:

- ◆ аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми дослідження, нормативно-правових документів про загальноосвітню школу, фахових періодичних видань, навчальних програм, підручників з курсів фізичної географії з метою встановлення рівня змістового й методичного розв'язання проблеми;

- ◆ узагальнення сучасного педагогічного досвіду, спостереження за навчальним процесом, бесіди, опитування, анкетування вчителів та учнів дало змогу охарактеризувати стан вивчення курсу географії в основній школі із застосуванням методики організації групової діяльності учнів;

- ◆ вивчення документації основної школи (аналіз класних журналів, календарно-тематичних планів учителів-географів, дидактичних матеріалів, методичних розробок, учнівських зошитів тощо) для отримання інформації про успішність школярів з предмета та доцільність упровадження до навчально-виховного процесу з географії моделі методики організації групової діяльності учнів 6-8 класів на різних структурних етапах навчання;

- ◆ педагогічний експеримент: констатувальний, у процесі якого було виявлено недоліки організації групової форми діяльності учнів основної школи у навчанні географії, та формувальний, у ході якого перевірено ефективність розробленої моделі методики організації групової діяльності учнів 6-8 класів на уроках географії;

- ◆ математична обробка результатів дослідження, яка підтвердила достовірність гіпотези дослідження, виявила педагогічну ефективність

упровадження до навчального процесу з географії методичної моделі організації групової діяльності учнів основної школи.

Організація дослідження. Дослідження проводилось протягом 1999-2006 рр. Умовно в ньому можна виділити три етапи.

На першому етапі (1999 – 2002 рр.) опрацьовувалася науково-педагогічна і методична література з питань організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії. Проводився констатувальний експеримент. Розроблялося навчально-методичне забезпечення для реалізації завдань дослідження, визначалася експериментальна база для його проведення, теоретично обґрунтовувалися чинники, які спрямовували організацію групової діяльності учнів основної школи для підвищення рівня навчальних досягнень з курсів географії.

На другому етапі (2002 – 2005 рр.) продовжувалося опрацювання інформаційних джерел, проводився формувальний експеримент, у процесі якого вивчалася доцільність застосування запропонованої моделі методики організації групової форми діяльності школярів основної школи на уроках географії та перевірялася гіпотеза дослідження.

На третьому етапі (2005 – 2006 рр.) здійснювалося узагальнення та систематизація одержаних результатів експерименту та їх математична обробка; проводився порівняльний аналіз проміжних і кінцевих результатів педагогічного експерименту; формулювалися загальні висновки; літературно оформлювалися рукописи дисертаційної роботи та автореферату.

Експериментальна база. Педагогічний експеримент проходив у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів м. Києва (№ 248, 271, 276, 293) та гімназії “Троєщина”, Золотоніській гімназії ім. С.Д. Скляренка Черкаської області, Нововолинських спеціалізованих школі № 1 та ЗОШ № 7 Волинської області. Різними етапами педагогічного експерименту було охоплено понад 1500 учнів 6-8 класів основної школи та 39 вчителів географії. Упродовж дослідно-експериментальної роботи автор особисто брала участь в організації та проведенні педагогічного експерименту.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що у вітчизняній методиці навчання географії вперше теоретично обґрунтовано та апробовано методичну модель організації групової діяльності учнів основної школи, яка включає методи, засоби, організаційні форми, психолого-педагогічні, гігієнічні та естетичні умови навчання, базується на сучасному змісті географічної освіти і широкому використанні перспективних педагогічних технологій. Визначено психолого-педагогічні та методичні чинники організації групової форми діяльності та доведено їх вплив на підвищення рівня навчальних досягнень

учнів з географії. Удосконалено зміст методики навчання географії у 6-8 класах у питаннях організації групової форми діяльності учнів.

Практичне значення та впровадження одержаних результатів. Розроблено методику організації групової форми діяльності учнів 6-8 класів під час проведення різних за типами уроків географії та на різних етапах навчання.

Складено методичні рекомендації для вчителів географії щодо проведення різних за дидактичною метою типів уроків з курсів фізичної географії з використанням групової форми діяльності школярів, спрямованих на вдосконалення організації навчальної діяльності у складі груп на різних структурних етапах уроку. Створено систему групових завдань, диференційованих за рівнем складності.

Розроблені матеріали можуть бути використані під час фахової підготовки студентів у процесі вивчення дисципліни “Методика навчання географії”.

Результати дослідження пройшли експериментальну перевірку і **впроваджуються** у навчальний процес з фізичної географії у загальноосвітніх школах м. Нововолинська Волинської області: № 1 (довідка № 42 від 12.05.2005р.), № 7 (довідка № 123 від 29.04.2005 р.); м. Києва: № 248 (довідка № 63 від 22.04.2005 р.), ЗОШ № 271 (довідка № 34 від 22.06.2005 р.), ЗОШ № 276 (довідка № 145 від 12.09.2005 р.), 293 (довідка № 54 від 15.11.2005 р.), гімназії “Троєщина” (довідка № 525 від 20.10.2005 р.); Золотоніської гімназії ім. С.Д. Скляренка (довідка № 41 від 23.11.2005 р.).

Вірогідність і надійність отриманих результатів й основних висновків дослідження забезпечена методологічною обґрунтованістю його вихідних позицій; комплексним використанням теоретичних та емпіричних методів, адекватних меті та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; відповідною практичною перевіркою теоретичних ідей; якісним і кількісним аналізом одержаних результатів з використанням методів математичної статистики.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом доповідей автора на Міжнародних науково-практичних конференціях: “Географічна освіта і наука в Україні” (Київ, 2003), “Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття” (Київ, 2005); Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (Київ, 2005), “Шкільна географічна освіта: проблеми і перспективи” (Київ, 2005); звітно-наукових конференціях: викладачів НПУ імені М.П. Драгоманова “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2004, 2005, 2006), молодих вчених НПУ імені М.П. Драгоманова “Науково-

дослідна діяльність молодих вчених: особливості підготовки майбутнього вчителя (до 170-річного ювілею НПУ імені М.П. Драгоманова)” (Київ, 2004).

Результати дослідження на різних його етапах регулярно обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методики навчання природничо-географічних дисциплін Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2003 – 2006 рр.), семінарах для вчителів географії, районних і міських серпневих конференціях та нарадах учителів, засіданнях методоб'єднань учителів географії Деснянського району м. Києва (1999 – 2003 рр.), педагогічних читаннях, круглих столах для вчителів м. Києва, Волинської та Черкаської областей.

Матеріали дисертаційного дослідження упродовж 2002 – 2005 рр. були апробовані під час читання лекцій з проблем методики навчання географії на курсах підвищення кваліфікації вчителів географії загальноосвітніх навчальних закладів на базі Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка (довідка № 14 від 08.06.2006 р.).

Протягом 1999 – 2003 рр. для вчителів географії вищої категорії КМПУ імені Б.Д. Грінченка автор провела на базі 6-8 класів гімназії “Троєщина” м. Києва цикл відкритих уроків з географії із застосуванням методики організації групової діяльності школярів.

Публікації. Основний зміст і результати дослідження висвітлено в 11 одноосібних публікаціях, з яких: 5 статей у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 2 статті у науково-методичних посібниках, 2 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 навчальний посібник для вчителів географії та студентів, 1 методичні рекомендації для вчителів.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (262 найменування), 5 додатків на 15 сторінках. Загальний обсяг рукопису становить 196 сторінок, з них 160 сторінок основного тексту. Робота містить 6 таблиць, 2 рисунки, 6 діаграм, 4 графіки на 8 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу і завдання дисертаційної роботи, розкрито теоретично-методичні основи і методи педагогічного дослідження, обґрунтовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення досліджуваної проблеми, вміщено інформацію про апробацію та впровадження основних результатів у практику основної школи.

У першому розділі “Групова діяльність школярів як педагогічна проблема” подано аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дисертаційного дослідження, з’ясовано генезис групової форми навчання, досліджено ставлення учнів та вчителів географії до групової діяльності, розглянуто процедуру організації групової форми діяльності учнів 6-8 класів на уроках географії, обґрунтовано оптимальний кількісний та якісний склад груп для навчання географії.

Систематизуючи позитивні напрацювання Дж. Дьюї, Р. Кузіне, С. Френе, коригуючи методіку організації навчання за дальтон-планом, існа-планом, методів проєктів та інших зарубіжних освітніх систем, можна зробити висновок про актуальність цих педагогічних ідей та доцільність використання їх у сучасній методиці організації групової форми діяльності учнів на уроках географії. Слід зазначити, що вітчизняній педагогіці відомі наукові дослідження групової діяльності учнів М.Д. Виноградової, В.К. Дяченка, Х.Й. Лійметса, І.Б. Первіна, І.М. Чередова. Аналіз психолого-педагогічної літератури та шкільної практики показав, що сьогодні зростає інтерес науковців до вивчення групової форми навчання учнів: К.О. Баханов (історія), І.Я. Василенко (геогеометрія), В.І. Ващенко (математика), В.П. Корнєєв (географія), О.В. Кузьміна (початкова школа), С.А. Кушнірук (хімія), К.Ф. Нор (початкова школа), Н.В. Пожар (інформатика), С.Е. Трубочова (біологія), В.І. Шулдик (біологія), О.Г. Ярошенко (хімія).

Констатувальний експеримент дав змогу з’ясувати, що 53,4% учителів географії використовують у своїй роботі групову форму навчання, хоча більшість з них (33%) епізодично. Рідко застосовують 46,6% із опитаних учителів географії, зовсім не використовують – 28,4%. Як засвідчило дослідження, методична незабезпеченість учителів необхідним матеріалом та кількісне переповнення класів (30-36 осіб) – основні причини несистематичного використання групової форми діяльності на уроках географії у 6-8 класах. Частина вчителів (28,4%), що не використовує групову діяльність через труднощі в організації, проте відмітили її впливовість на ефективність засвоєння учнями географічної навчальної інформації.

Аналіз анкет для учнів основної школи довів, що 90% школярів вважають корисність групової форми діяльності для запобігання стресів, 75% – для сприяння інтелектуального зростання, 60% переконані в тому, що ця форма навчання допомагає розвивати вміння спільно працювати і 70% опитуваних ще не визначили цінність навчання в групі. Отже, було зроблено висновок, що учні 6-8 класів знайомі з методикою організації групової діяльності, крім того 80% учнів помітили, що групова форма діяльності позитивно позначилась на їх успішності у вивченні курсів з географії.

Високий відсоток невизначеності, виявлений у школярів шостих класів, підтверджує тезис про те, що вчителі безсистемно використовують групову форму діяльності на уроках географії. Бесіди з учнями, особливо з восьмикласниками, сприяли формуванню думки про те, що навчання у складі груп викликає в них пожевлений інтерес, дає поштовх до серйозного захоплення певною галуззю географії, що з часом дозволяє успішно проводити дослідницьку наукову роботу з актуальних проблем фізичної географії у складі малої академії наук (МАН).

Ураховуючи позитивні результати соціолого-педагогічних досліджень та експериментальної роботи нами визначено оптимальну кількість учнів у навчальній групі у складі п'яти осіб.

Беручи за критерій об'єднання учнів у групи навчальний рівень підготовки з географії, вважаємо, що групи мають бути гетерогенними.

У другому розділі **“Структура навчальних занять з географії та їх методичні особливості в умовах групового навчання учнів”** розкрито методичні можливості уроків різних типів для використання методики організації групової діяльності учнів та позитивний вплив нововведення на рівень успішності учнів з фізичної географії.

З'ясувавши дидактичні можливості та структуру різних навчальних занять, дослідивши завдання і функції групової форми діяльності учнів 6-8 класів, організаційними формами навчання з географії ми обрали практичну роботу, семінарське заняття і нестандартний урок як основні форми, що мають всі дидактичні умови для організації навчання учнів у складі груп.

Обробка даних учнівських анкет показала, що майже всі школярі проявляють зацікавленість до семінару і підтверджують корисність цієї форми навчання на уроках географії. Паралельно проводилось вивчення думки з цього питання вчителів географії загальноосвітніх шкіл Київської та Волинської областей. У результаті експериментальної роботи встановлено, що семінарські заняття з географії в групах мають переваги над традиційним уроком, але використовуються найчастіше під час тематичного узагальнення матеріалу і залишаються епізодичним явищем у сучасній шкільній практиці. Основні причини цього педагоги вбачають у недостатньому висвітленні проблеми у навчально-методичній літературі. У ході дослідження з'ясовано, що творчий підхід до організації групової форми діяльності забезпечує психолого-педагогічні та методичні умови для використання семінарів на заняттях з географії у 6-8 класах, а не лише в старшій школі.

Щоб уникнути великих за обсягом словесних описів, шаблонності, механічного перенесення відомостей із текстових карт або підручника на контурну карту та перевантажень учнів, було запропоновано впровадити у структуру практичної роботи з фізичної географії групову форму діяльності

школярів. Саме групова навчальна діяльність допоможе оновити зміст практичних занять з географії, самовдосконалити особистість та поліпшити продуктивність сучасного уроку.

Як показує практика, використання групової форми діяльності школярів під час проведення нестандартних занять забезпечує не лише освітні, а й виховні, розвивальні цілі процесу навчання, що так важливо для формування гармонійної творчої особистості. Інтегровані уроки, уявні подорожі, уроки-ярмарки, географічні експедиції, наукові конференції – це ті форми навчання, структура яких обов'язково передбачає організацію групової форми діяльності учнів. Методика організації групової діяльності школярів на нестандартних уроках фізичної географії доводить, що навчання у складі груп дає можливість здібним дітям творчо розвиватися, а учням, які не встигають через низький рівень підготовки, надолужити відставання у знаннях, тобто їх знання поглиблюються і вирівнюються.

У третьому розділі “Експериментальне дослідження ефективності групової діяльності учнів у курсах фізичної географії” розкрито організацію та хід педагогічного експерименту, визначено психолого-педагогічні, методичні, гігієнічні та естетичні чинники впливу на ефективність методики організації групової форми діяльності учнів 6-8 класів на уроках географії, подано аналіз одержаних результатів дослідження, експериментально перевірено дієвість методичної моделі організації групової форми діяльності учнів основної школи під час вивчення фізичної географії.

Пошук оптимальних варіантів побудови уроку та організації навчального процесу з фізичної географії за умов, коли вчитель прагне отримати найвищу результативність навчання учнів 12-14 років, попередити неуспішність, спрямувати їх фізичні зміни в організмі на саморозвиток, дає підстави говорити про впровадження на уроках методики організації групової форми діяльності. Працюючи над створенням методичної моделі організації діяльності учнів основної школи у складі груп (рис. 1), врахували вимоги розвитку сучасного суспільства до шкільної географічної освіти. Проаналізувавши шкільні програми і зміст фізичної географії, помітили, що групова форма діяльності школярів органічно вписується до навчально-виховного процесу основної школи, не порушуючи змісту освітянських стандартів для базового рівня. Для перевірки педагогічної ефективності групової форми діяльності учнів у курсах фізичної географії нами було визначено місце групового навчання в структурі традиційного уроку і розроблено технологію поетапного введення методичної моделі у навчально-виховний процес.

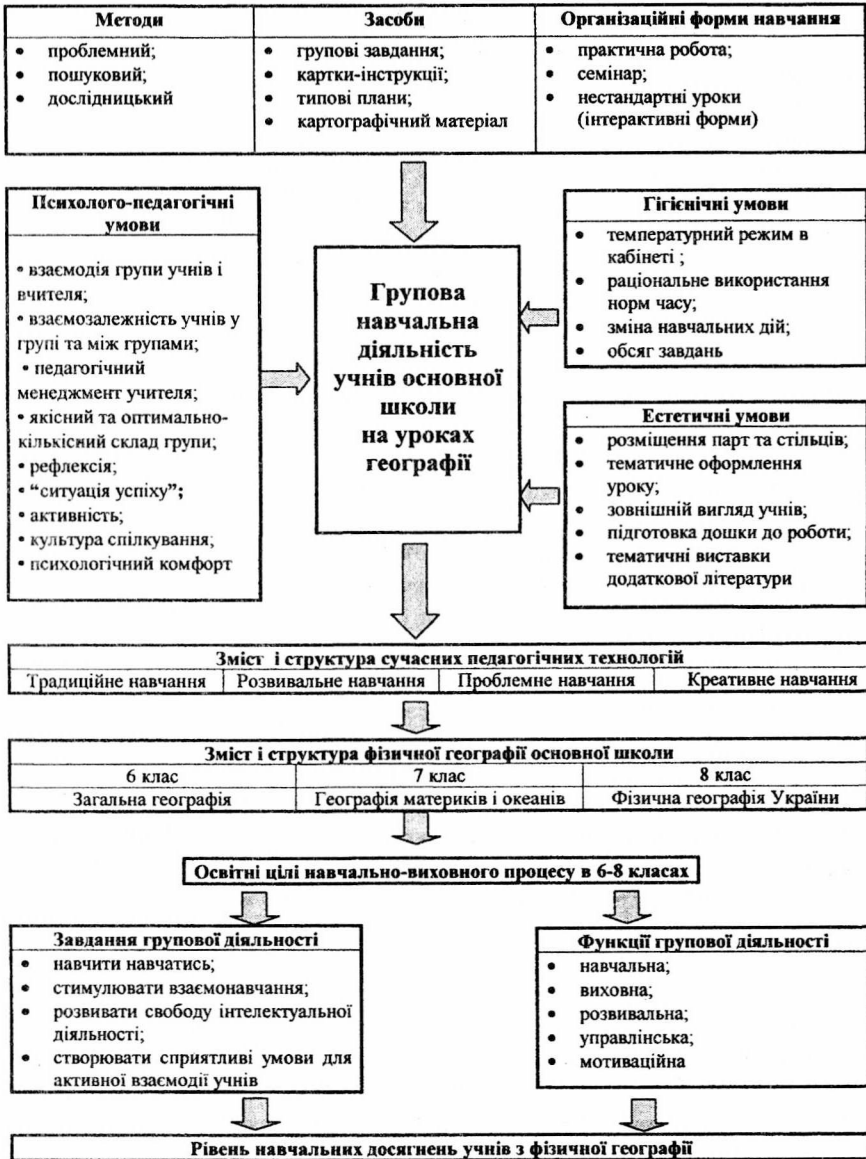

Рис. 1. Модель методики організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії

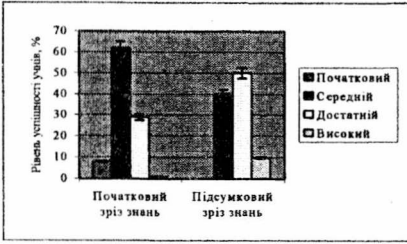
Важливо створити оптимальні психолого-педагогічні умови для розвитку неповторності, індивідуальності кожного учня в групі, організувати навчальну діяльність на уроці, не допустити пасивного відбування часу. Учителю має забезпечувати на уроці атмосферу доброзичливості, морального задоволення, довіри у стосунках з учнями, культури спілкування тощо. Організація навчання у складі груп вимагає дотримання відповідних естетичних умов: розміщення парт у кабінеті географії, музичне та картографічне оформлення уроку, ілюстрації, тематичні виставки дитячих робіт та додаткової літератури, виступи учнів, використання відеофільмів. Учні мають сприймати класну аудиторію як сприятливе та надійне соціальне середовище для навчання.

Продуктивність кожного уроку залежить від умов, що впливають на працездатність учнів, знижуючи або підвищуючи її. З'ясовано, що такими умовами є насамперед гігієнічні: дотримання санітарних норм температурного режиму провітрювання кабінету, вологе прибирання, освітлення приміщення, робочий час та раціонального його використання на уроці, послідовне чергування розумової та фізичної діяльності учнів, використання перерв для запобігання перевантаження дитячого організму. Саме такі умови оптимізації навчального процесу передбачено моделлю методики організації групової діяльності учнів на уроках географії в основній школі.

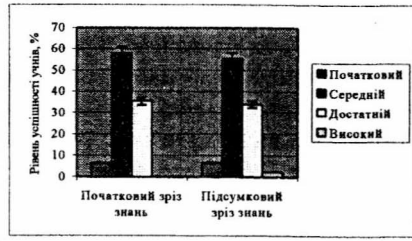
Сучасний урок фізичної географії дедалі більше вимагає застосування інтерактивних технологій. Організація такого навчання передбачає використання методів, що дозволяють створити ситуацію пошуку, протиріччя, співпереживання, дослідження, аналізу. Основою організації розвивального, проблемного та креативного навчання є активізація процесу навчання, яка залежить від навчальної діяльності учнів. Створена нами модель підтверджує, що групова форма діяльності закладена у вищезазначених сучасних педагогічних технологіях. Оновити комбіновані уроки можна використовуючи елементи групової діяльності учнів на уроках фізичної географії.

Вивчення дієвості моделі методики організації групової форми діяльності на уроці географії дозволяє стверджувати, що інформаційна функція вчителя знизилася, проте зросла його управлінська діяльність, яка проявляється через методичні інструктажі для консультантів, складання різнорівневих групових завдань, здійснення контролю знань.

За результатами контрольних діагностичних зрізів знань учнів основної школи, відображених на рис. 2, 3, 4, було зроблено порівняльний аналіз навчальних досягнень учнів з географії в контрольних та експериментальних

а

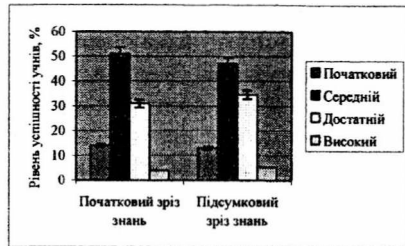

б

Рис. 2. Діаграми порівняння навчальних досягнень учнів 6-х експериментальних (а) і контрольних (б) класів

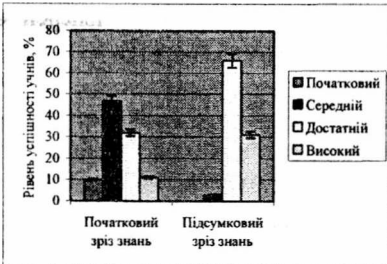

а

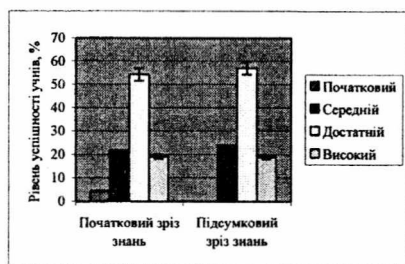

б

Рис. 3. Діаграми порівняння навчальних досягнень учнів 7-х експериментальних (а) і контрольних (б) класів

а

б

Рис. 4. Діаграми порівняння навчальних досягнень учнів 8-х експериментальних (а) і контрольних (б) класів

класах.

Для дослідно-експериментальної перевірки результативності запропонованої методичної моделі нами проведено математичні обчислення. Перевірку засвоєння знань учнів з фізичної географії було здійснено шляхом

застосування загальноприйнятих у дидактиці методів аналізу знань, зокрема якісною та кількісною обробкою результатів.

Результати контрольних зрізів знань з фізичної географії показали, що, працюючи в групі, учні експериментальних класів мають вищі показники навчальних досягнень порівнянно з учнями контрольних класів. В експериментальних класах високий рівень знань мають більше учнів порівнянно з показником у контрольних класах, зріс також показник достатнього рівня знань учнів і зменшився показник середнього рівня знань. Крім того змінився характер навчальної діяльності учнів. Міжособистісні взаємини у групі проявились у згуртованості, задоволенні своєю працею, пошуком і його результатом, психологічною сумісністю. Для проведення експериментального навчання в 6-8 класах з використанням методики організації групової форми діяльності учнів добирались різні теми. Це зумовлювалося необхідністю перевірити ефективність запропонованої методики на різному за складністю і змістом географічному матеріалі. В експериментальній методиці модель організації групової форми діяльності використовується систематично на уроках різних за типами і на всіх їх структурних етапах. Це допомогло довести вплив нововведення на підвищення рівня навчальних досягнень учнів з курсів фізичної географії.

За результатами формувального експерименту було проведено обчислювання щодо виявлення середньої арифметичної (\bar{x}), середньо квадратичного відхилення (σ), дисперсії (D), коефіцієнта варіації (CV) та t -критерія Стюдента і порівняння цих показників у контрольних та експериментальних класах. У дослідженні середнє значення дисперсії є нижчим в експериментальних класах (2,66) порівняно з контрольним (3,55), середньоквадратичне відхилення є меншим в експериментальних класах (1,6) порівняно з контрольними (1,8), і відповідно коефіцієнт варіації в експериментальних класах (23,0) нижчий, ніж у контрольних (28,1), що свідчить про ефективність запровадженої моделі методики організації групової форми діяльності учнів 6-8 класів на уроках географії. Для визначення достовірності розбіжності результатів експерименту проведено обчислення середньої похибки (у 6-х класах вона становить 0,189; у 7-х класах – 0,211; у 8-х класах – 0,168), результати якої продемонстрували незначні відхилення. Для перевірки достовірності вибору гіпотези використали показник t -критерію Стюдента (у 6-х експериментальних класах становить 4,43; у 7-х класах – 6,87; у 8-х класах – 7,95), результат якого виявився більшим за критичний показник (3, 29), що свідчить про правомірність гіпотези.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано розв'язання методичної проблеми організації групової форми діяльності учнів 6-8 класів на уроках географії, яке дозволило сформулювати такі висновки:

1. Аналіз перспективного педагогічного досвіду, нагромадженого загальноосвітніми закладами, свідчить про те, що в сучасній школі проводиться значна методична робота щодо реконструювання уроку географії. Результати наукових досліджень переконливо доводять, що найбільш оптимальною формою навчання на уроках є групова форма діяльності учнів.

2. Комплексний аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури виявив, що педагогічна проблема організації групової форми діяльності учнів у дидактиці явище не нове, але недостатньо вивчене в умовах сучасного реформування географічної освіти. Шкільна практика використання групової форми діяльності учнів у 6-8 класах підтверджує, що на уроках географії вчителі до неї звертаються епізодично, застосовуючи її переважно на уроках узагальнення знань, під час тематичного оцінювання і майже не використовують групову форму діяльності для проведення програмних практичних робіт, на етапі закріплення нового матеріалу або перевірки домашнього завдання. У ході системного дослідження проблеми з'ясовано, що питання методики застосування групової форми діяльності учнів на різних структурних етапах уроку географії недостатньо розроблено, у змісті шкільних підручників з курсів фізичної географії перевага надається індивідуальним завданням і бракує групових.

3. У процесі дослідження було розроблено і обґрунтовано методичну модель змісту організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії, яка передбачає: виявлення оптимальних умов її впливу на підвищення рівня навчальних досягнень учнів; складання групових завдань різнорівневої складності; розроблення змісту семінарських, практичних та нестандартних навчальних занять з курсів фізичної географії з використанням методики групової форми діяльності учнів.

4. Визначено місце групової форми діяльності школярів у структурі сучасного уроку географії та експериментальним шляхом доведено доцільність упровадження групової діяльності учнів 6-8 класів у навчально-виховний процес з географії за розробленою методичною моделлю.

5. Розроблено методичні рекомендації для вчителів географії щодо методики організації групової форми діяльності учнів основної школи на різних за дидактичною метою навчальних заняттях, у змісті яких знайшли відображення конкретні поради педагогам до ефективної організації

діяльності учнів у складі груп на практичних, семінарських та нестандартних заняттях з фізичної географії.

6. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що вплив групової форми діяльності на рівень навчальних досягнень учнів з фізичної географії є ефективним, якщо: комплектацію навчальних груп здійснювати з урахуванням якісного та оптимального кількісного складу; групову форму діяльності застосовувати систематично (на різноманітних за типами уроках і на різних їх структурних етапах); використовувати групові різнорівневі завдання як засіб активізації навчання школярів.

7. Надійність результатів, одержаних у ході експериментального дослідження, підтверджена методами математичної статистики. Аналіз даних показав, що рівень навчальних досягнень з фізичної географії учнів експериментальних класів порівняно з контрольними вищий. Зокрема, в експериментальних 6-х класах кількість учнів з початковим рівнем знань з географії зменшилася на 6,6 %, а з високим збільшилася на 7,2 %; у 7-х класах відповідно – на 13 % і 5,8 %; у 8-х класах не виявлено учнів з початковим рівнем знань, а з високим – зросла на 12 %. Це дає право стверджувати, що запропонована методична модель організації групової форми діяльності учнів 6-8-х класів є можливість підвищити рівень навчальних досягнень школярів з курсів фізичної географії.

Теорія і практика організації групової діяльності учнів основної школи на уроках географії не вичерпують усіх аспектів проблеми. У подальшому розв'язуванні актуальним вбачаємо дослідження організації групової форми діяльності на уроках та факультативних заняттях з географії у старшій школі, для позакласної роботи з учнями основної школи, для підготовки майбутніх вчителів географії у ВНЗ.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Покась Л.А. Організація групової навчальної діяльності школярів на уроках географії // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 35-37.
2. Покась Л.А. Групово діяльність школярів на нестандартних заняттях з фізичної географії // Географія та основи економіки в школі. – 2005. – № 5. – С. 37-39.
3. Покась Л.А. Методичні особливості проведення семінарських занять з фізичної географії в умовах групового навчання учнів // Рідна школа. – 2005. – № 6. – С. 58-61.
4. Покась Л.А. Реалізація завдань програмних практичних робіт з фізичної географії у складі навчальних груп учнів // Рідна школа. – 2006. – № 4. – С. 33-36.

5. Покась Л.А. Підвищення результативності навчання з курсів фізичної географії шляхом використання групової форми діяльності учнів // Географія та основи економіки в школі. – 2006. – № 5. – С. 46-49.

6. Покась Л.А. Групова форма навчання на уроках географії // Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова “Географія і сучасність”. – К.: НПУ, 2000. – Вип. 3. – С. 313-318.

7. Покась Л.А. Нестандартні уроки з фізичної географії: Навчально-методичний посібник. – К.: НПУ, 2001. – 100 с.

8. Покась Л.А. Групова навчальна діяльність на уроках географії // Географічна освіта і наука в Україні. Тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конференції (Київ, 26-27 березня 2003 р.). – К.: ВГЛ “Обрії”, 2003. – С. 341-342.

9. Покась Л.А. Організація групової діяльності школярів на практичних роботах з фізичної географії: Методичні рекомендації. – К.: НПУ, 2004. – 40 с.

10. Покась Л.А. Застосування групової діяльності школярів на практичних заняттях з фізичної географії // Посібник “Інноваційні пошуки в сучасній освіті”. – К.: Логос, 2004. – С. 125-128.

11. Покась Л.А. Ефективність групової діяльності школярів в курсах вивчення фізичної географії // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – Т. 4. – С. 130-132.

АНОТАЦІЇ

Покась Л.А. Методика організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання географії. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

Роботу присвячено дослідженню проблеми методики організації групової форми діяльності учнів основної школи на уроках географії.

Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії та шкільній практиці навчання географії та визначено місце групової діяльності учнів у структурі різних типів уроків. Здійснено комплексний аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми дослідження і з'ясовано об'єктивну потребу щодо модернізації вітчизняної методики навчання географії з огляду на розвиток інноваційних технологій в освіті.

Розроблено, теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено методичну модель організації групової діяльності учнів в курсах фізичної географії. Визначено оптимальні чинники для організації навчання у складі груп, які здатні вплинути на академічну успішність учнів 6-8 класів з географії.

Шляхом педагогічного експерименту доведено, що впровадження розробленої методичної системи організації групової діяльності учнів основної школи у навчально-виховний процес з географії підвищує рівень навчальних досягнень школярів.

Ключові слова: організація навчальної діяльності, групова форма діяльності учнів, психолого-педагогічні умови навчання географії, методика, курси фізичної географії, основна школа.

Покась Л.А. Методика организации групповой формы деятельности учащихся основной школы на уроках географии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения географии – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

Работа посвящена экспериментальному исследованию методики организации групповой формы деятельности учащихся основной школы на уроках географии.

На основании анализа результатов констатирующего эксперимента были установлены причины, которые объясняют эпизодичность использования на уроках географии в основной школе групповой деятельности учащихся: 1) отсутствие методической литературы по проблеме исследования; 2) недостаточность разработки содержания группового обучения; 3) количественная переполненность классов основной школы (30-36 учащихся).

В ходе экспериментального исследования выяснилось, что учителя географии используют групповую форму обучения чаще на уроках обобщения и систематизации знаний. С целью раскрытия возможностей групповой деятельности учащихся на уроках географии был разработан цикл учебных занятий по изучению физической географии с использованием модели методики организации групповой формы деятельности учащихся.

На основании анализа учебной программы, содержания курсов физической географии и опыта школьной практики определено место групповой формы деятельности в структуре современного урока. Проанализирована традиционная методика проведения уроков географии с

эпизодическим использованием элементов групповой учебной деятельности в основной школе. Установлено, что групповая форма деятельности при систематическом использовании способствует формированию уровня знаний, что, в свою очередь, влияет на повышение успеваемости учащихся по географии. Внедрение групповой формы учебной деятельности в практику организации обучения по географии в 6-8 классах является важным для развития инициативной, самостоятельной и творческой личности школьника.

Определены дидактические особенности проведения групповой работы для уроков разных типов и доказана целесообразность использования методической модели организации групповой формы деятельности учащихся на всех структурных этапах обучения географии. Наиболее эффективными для групповой формы деятельности в курсах физической географии были определены семинарские занятия, уроки-практикумы и нестандартные формы обучения.

В диссертации представлена экспериментальная модель методики организации групповой формы деятельности учащихся основной школы на уроках географии. Данная модель отвечает требованиям современных педагогических технологий, учитывает общеобразовательные цели учебного процесса, помогает учителю создать оптимальные условия для развития рефлексии, мотивационной и продуктивной деятельности учащихся на уроках географии в основной школе. Экспериментальная часть исследования посвящена разработке, научному обоснованию и апробации модели методики организации групповой формы деятельности учащихся.

В работе определены и проанализированы психолого-педагогические и методические условия успешного функционирования предложенной модели с целью повышения уровня успеваемости учащихся 6-8 классов по географии. Разработаны и экспериментально апробированы методические рекомендации для учителей относительно организации учебного процесса по физической географии на основе инновационной модели. Экспериментально доказано, что методическая система использования групповых разноуровневых заданий способствует формированию и развитию интеллектуального потенциала учащихся, стимулирует их учебную деятельность на уроках географии.

Установлено, что на уровень успеваемости учащихся 6-8 классы по географии положительно влияют такие факторы: объединение коллективных усилий для решения групповых разноуровневых заданий; оптимальный состав комплектации групп, гетерогенных по уровню учебных достижений учащихся; наличие группового лидера (консультанта); умение сотрудничать; систематичность использования предложенной методической модели на уроках географии.

Изложена методика проведения констатирующего и формирующего экспериментов, количественно и качественно проанализированы их результаты. Соответствующие методы математической статистики подтвердили правомерность выдвинутой гипотезы.

По результатам проведенного исследования сделан вывод о положительном влиянии модели методики организации групповой формы деятельности учащихся на уровень их академический успеваемости по географии в основной школе.

Материалы исследования могут быть использованы учителями географии, преподавателями педагогических вузов и студентами на занятиях по методике обучения географии и во время прохождения педагогической практики.

Ключевые слова: организация учебной деятельности, групповая форма деятельности учащихся, психолого-педагогические условия обучения географии, методика, курсы физической географии, основная школа.

Pokas L.A. Methods of pupils' group work organization at geography secondary school lessons. – Manuscript.

Dissertation in search of scientific Degree for Candidate of Pedagogical Science in speciality 13.00.02 – theory and methods of training Geography. – National Pedagogical University named after M.P. Draghomanov, Kyiv, 2006.

The work is dedicated to research of problem of methods of group work organization of secondary school pupils at lessons of geography.

The state of this problem in the theory and school practice of geography teaching is analysed and the place of group work of pupils in the structure of different types of lessons. Complex analysis of psychologo-pedagogical and educational literature on problem of research has been done and objective need concerning modernization of Ukrainian methods of geography teaching in connection with development of innovational technologies in education is revealed.

Methodological model of pupils' group work organization for the courses of physical geography is worked out, theoretically based and experimentally checked.

By the way of pedagogical experiment it has been proved that incorporation of methodological system of pupils' group work organization in educational process of geography teaching rises the level of learning achievements of pupils.

Key words: organization of studying activity, group activity pupil, psychologo-pedagogical conditions geography teaching, methods, courses of physical geography, secondary school.